



## Research Paper

# Professional Ethics in the Political Thought of Friedrich August von Hayek

**Abuzar Moradbeigi Sani:** Department of Political Science, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

**Mohammad Tohidfam\*:** Department of Political Science, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

**Saeed Eslami:** Department of Political Science, Ch.C., Islamic Azad University, Chalus, Iran

**Seyed Mohammad Nasser Taghavi:** Department of Political Science, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

Received: 2025/10/05 PP 147-160 Accepted: 2025/11/23

## Abstract

Friedrich August von Hayek (1899-1992), one of the most prominent theorists of classical liberalism in the twentieth century, presents an intellectual system in which professional ethics, politics, and economics are interconnected within an epistemological framework based on human cognitive limitations. By critiquing 'constructivist rationalism' and defending 'critical rationalism,' Hayek emphasizes the dispersed and tacit nature of social knowledge. He also advocates for 'spontaneous order'; a concept which posits that complex social institutions, such as the market and morality, are the result of evolutionary processes and historical interactions. From his perspective, justice is found not in the distribution of wealth, but in adhering to the rules of the free market and treating individuals fairly. Professional ethics in Hayek's thought entails individual responsibility, respect for private property, adherence to contracts, and humility towards spontaneous traditions. The overall objective of this research is twofold: on one hand, it focuses on producing comparative-philosophical knowledge about professional ethics, and on the other hand, it utilizes this knowledge to solve practical challenges. The researcher seeks to answer the question: How do the epistemological foundations of professional ethics in Hayek's thought influence moral behaviors and values? The hypothesis is that the empiricist epistemological foundations of 'professional ethics' in Hayek's thought, by emphasizing liberty, individual autonomy, and personal responsibility, and by creating a space for competition and innovation, can lead to the enhancement of social cohesion and justice, and effectively influence the behaviors and values of professional ethics. The data for this research will be primarily extracted from scholarly texts, books, articles, and documents related to the principles of professional ethics. The research methodology will involve describing the fundamental concepts of professional ethics and their epistemological foundations in Hayek's thought; critiques and evaluations of Hayek's viewpoints will conclude the present research.

**Keywords:** Professional ethics, political thought, classical liberalism, justice, Hayek

**Citation:** Moradbeigi Sani, A., Tohidfam, M., Eslami, S., & Taghavi, S. M. N.,(2025). **Professional Ethics in the Political Thought of Friedrich August von Hayek.** *Journal of Society and Politics essays*, Vol 3, No 11, Shiraz, PP 147-160.

\* **Corresponding author:** Mohammad Tohidfam, **Email:** moh.tohidfam@iauctb.ac.ir, **Tel:** +98 9123504248

## Extended Abstract

### Introduction

Friedrich August von Hayek, a prominent twentieth-century thinker and one of the foremost advocates of classical liberalism, established an innovative connection between economics, politics, and ethics through a philosophical system grounded in empiricist epistemology, bounded rationality, and spontaneous order. Hayek's thought is distinctive not only in its emphasis on the superiority of the free-market system but also in that it justifies this superiority based on epistemological foundations such as the dispersion of knowledge, the spontaneous nature of social order, and the fundamental ignorance of human beings.

In this regard, the present study seeks to examine the impact of Hayek's epistemological foundations on professional ethics and responds to the central question: "How do the epistemological foundations in Hayek's intellectual system influence professional ethical behaviors and values?" The study hypothesizes that Hayek's emphasis on liberty, individual responsibility, and competition within the framework of spontaneous order can provide a basis for promoting professional ethics and social justice.

### Methodology

This research employs a qualitative approach based on document analysis. Data and information are collected from library sources, credible documents, books, and academic articles related to the principles of professional ethics and Hayek's intellectual foundations. Through conceptual analysis and an institutional approach, key concepts such as critical rationalism, empiricism, negative liberty, spontaneous order, and accountability are examined and interpreted. The main focus of the study is the descriptive and intra-textual analysis of professional ethics within Hayek's intellectual system, followed by a critical evaluation.

### Results and discussion

The findings reveal that in Hayek's thought, professional ethics are based on principles such as respect for private property, adherence to contracts, individual responsibility, and humility before spontaneous traditions. These principles do not arise from external impositions but are the result of evolutionary and historical processes of social interactions, which over time have become effective, unwritten moral norms. Hayek, by rejecting constructivist rationalism and defending critical rationalism, emphasizes the inherent limitations of human knowledge and the decentralized nature of social knowledge. He argues that no institution or individual is capable of designing morality from the top down; rather, moral rules emerge from traditions and human interactions within the framework of a free market, devoid of governmental coercion.

Within this framework, professional ethics are not merely an individual phenomenon but rather an institutional and social phenomenon, shaped through processes such as norm-setting, modeling, and systems of reward and punishment. The rules of ethical institutions must align with the process of social evolution and human tacit knowledge; otherwise, they lose their functionality or become obstacles to development.

The concept of spontaneous order forms the cornerstone of Hayek's ethical theory. He considers markets, law, language, traditions, and ethics all as products of spontaneous, unplanned order. Consequently, any imposed or centrally designed morality by the state or centralized institutions lacks legitimacy and efficacy in Hayek's intellectual system. In this context, justice is not understood as equality in resource distribution but as adherence to general, impartial, and fair rules—rules that do not restrict individuals from pursuing their personal interests, but instead, create a fair competitive environment.

### Conclusion

The results of the study demonstrate that the epistemological foundations of Hayek's

thought—such as empiricism and critical rationalism—offer a novel model for professional ethics. This model, in contrast to centralized and engineered approaches, is based on traditional and spontaneous rules. Within this framework, professional ethics are formed and sustained through the interaction between institutions, organizational culture, social traditions, and free competition. Hayek, by emphasizing individual responsibility, highlights the role of decentralized institutions and spontaneous order in shaping ethical behaviors. As a result, professional ethics in this system are not merely based on legal obligations or external pressures but arise from the internalization of traditional rules and voluntary cooperation within a free society.

#### References

- 1- Afshar, M., (2009). "A review of Hayek's ideas: The Hayekian free society". Ettemaad Newspaper Supplement, 2082. [In Persian]
- 2- Bashirieh, H. (1999). "The history of twentieth-century political thought: Liberalism and conservatism". (Vol. 2). Tehran: Nei Publishing. [In Persian]
- 3- Beikzadeh, J., Mohammadsadeghi, & Ebrahimpour, D. (2012). "The impact of organizational factors on professional ethics development". The journal of Ethics in Science and Technology, 7(2). [In Persian]
- 4- Benson, J., (2025). "Epistemic problems in Hayek's defence of free markets", Department of Politics, University of Manchester, , Manchester, UK. 1-23, doi:10.1017/S0266267124000105
- 5- Borbor, M. (2008). "Reason, knowledge and freedom: A view on Hayek's thoughts". Donyaye Eghtesad Newspaper, (1668). [In Persian]
- 6- Emami, H. (2006). "Examining Hayek's concept of order: Order as the product of freedom". "Hamshahri Online". [In Persian]
- 7- Ghaninejad, M. (1997). "Ethics from Hayek's perspective". Quarterly Philosophia et Theologia, 3(10–11). [In Persian]
- 8- Ghaninejad, M. (2002). "A review of a book on Hayek". Tadbir Journal, a quarterly scientific and educational journal in the field of management, 128. [In Persian]
- 9- Ghezelsofla, M. T., & Mirkhoshkho S. A., (2013) "Essentials of Western Political Thought, Classical and Modern Era". Tehran, Roshd Education Publications. [In Persian]
- 10- Golami Moghadam, Z., Sharif Shahi, M., Hashemi, S. M., & Nowrouzi Baghkameh, G. (2020). "Critique of good governance principles toward welfare state from Hayek's perspective". Iranian Political Sociology Quarterly, 3(11). [In Persian]
- 11- Gray, J. (2019). "Hayek's political philosophy". (Kh. Deihimi, Trans). Tehran: Tarh-e No. [In Persian]
- 12- Hayek, F.A, (1945). "The Use of Knowledge in Society", The American Economic Review, Vol. 35, No. 4., 519-530
- 13- Hayek, F.A., (1998). "Law, Legislation and Liberty", Printed and bound in Great Britain by T.I. International Ltd, London
- 14- Jalili Marand, A., Motafakker Azad, M. A., & Falahi, F. (2018). "Social justice from the perspective of Hayek, Rawls, Motahari, and Sadr". Biquarterly Journal of Iran's Economic Essays, 15(29).[In Persian]
- 15- Javanbakht, M. T. (2022). "The legal state theory of Friedrich von Hayek". Human Rights and Citizenship Journal, 7(2). [In Persian]
- 16- Jones, B.C. & Marciano, A., (2025). "Freedom and Liberalism: Hayek, Buchanan, and Sen Compared", George Mason University, United States. 1-21
- 17- Kacholian, H., & Rabiee, E. (2025). "Spontaneous order: From epistemological to ethical necessity". Scientific Quarterly of Culture Studies - Communication, 26(69). [In Persian]
- 18- Karkhaneh, Sh. (2025). "Hayek: The hero of freedom". EcoIran Internet Network Image of the Iranian Economy, Face of the Day section. [In Persian]
- 19- Lessnoff, M. H. (2006). "Political Philosophers of the Twentieth Century". (Kh. Deihimi, Trans). Tehran. Mahi Publication. [In Persian]

- 20- 32. Lindemans, J.W., (2011). "Hayek's Post-Positivist Empiricism: Experience Beyond Sensation", Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited. 1-28, DOI: 10.1108/S1529-2134(2011)0000015012
- 21- Marsh, D., & Stoker, G. (2021). "Theory and methods in political science". (A. M. Hajiyousefi, Trans). (10 th ed) Tehran: The Institute for Strategic Studies. [In Persian]
- 22- Masoudi, J., & Sadatizadeh, S. S. (2015). "The relationship between ethics and politics". Quarterly Journal of Ethics in Science and Technology, 10(3). [In Persian]
- 23- Masouminia, A. (2004). "Ideal market and perfect competition". Quarterly Scientific-Research Journal of Islamic Economics, 4(15). [In Persian]
- 24- North, D.C., (1990). "Institutions, Institutional Change and Economic Performance", Cambridge University Press, New York Port Chester Melbourne Sydney
- 25- Ostovar, M. (2008). "The impact of Hayek's thought on right- and left-wing ideologies". Politics Quarterly, 38(4). [In Persian]
- 26- Sajadi, S. Y., Hadavinejad, M., Beheshtifar, M., & Ziaoddini, M. (2023). "A comparative study of rewards and punishments in Alavi governance vs. other systems". Human Resource Excellence Quarterly, 4(3). [In Persian]
- 27- Salehi, F. (2024). "Hayek in the era of behavioralism". Donyaye Eghtesad Newspaper, (6108). [In Persian]
- 28- Shah Ali, M., Rashidpour, A., Kavousi, E., & Etebarian, A. A. (2015). "A model for implementing professional ethics in Iranian organizations". Quarterly Journal of Urban Management, (39). [In Persian]
- 29- Sharaf, R., Jabari, A., & Loloii, N. (2021). "A critique of socialist collective economy from an ethical perspective". Review and Opinion Magazine, 26(4). [In Persian]
- 30- Steele, G.R., (2007) "The Economics of Friedrich Hayek", Publisher Palgrave Macmillan, Edition ۲ nd ed, London, United Kingdom
- 31- Tohidfam, M. (2011). "Rethinking Hayek's evolutionary epistemology". Quarterly Journal of Political and International Approaches, 2(3), 25. [In Persian]
- 32- Tohidfam, M. (2012). "The interdependence of liberty and the rule of law in Hayek's thought". Political Science and International Relations quarterly, 5(18). [In Persian]
- 33- Tohidfam, M. (2019). "State and democracy in the age of globalization" (3rd ed.). Tehran: Rozaneh Publications. [In Persian]
- 34- Zamanzadeh, H. (2009). "The true liberal Friedrich von Hayek". Donyaye Eghtesad Newspaper, (1837). [In Persian]



## مقاله پژوهشی

### اخلاق حرفه‌ای در اندیشه سیاسی فریدریش آگوست فون هایک

ابوذر مرادیگی ثانی: گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

محمد توحیدفام<sup>۱</sup>: گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

سعید اسلامی: گروه علوم سیاسی، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران

سید محمد ناصر تقوی: گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۳ صص ۱۴۷-۱۶۰ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲

#### چکیده

فریدریش آگوست فون هایک (۱۸۹۹-۱۹۹۲)، از برجسته ترین نظریه پردازان لیبرالیسم کلاسیک در قرن بیستم، نظامی فکری ارائه می دهد که در آن اخلاق حرفه‌ای، سیاست و اقتصاد در چارچوبی معرفت شناختی و مبتنی بر محدودیت‌های شناختی انسان به هم پیوندی خوردند. هایک با نقد «عقل‌گرایی سازنده» و دفاع از «خردگرایی انتقادی»، بر پراکندگی و ضمنی بودن دانش اجتماعی تأکید می کند. او از «نظم خودجوش» نیز دفاع می کند؛ مفهومی که نهادهای اجتماعی پیچیده مانند بازار و اخلاق را حاصل فرآیندهای تکاملی و تعاملات تاریخی می داند. عدالت از دیدگاه او نه در توزیع ثروت، بلکه در رعایت قواعد بازار آزاد و رفتار منصفانه با افراد معنای یابد. اخلاق حرفه‌ای در اندیشه‌های مستلزم مسئولیت پذیری فردی، احترام به مالکیت خصوصی، پایبندی به قراردادهای و فروتنی در برابر سنت‌های خودجوش است. هدف کلی این پژوهش دارای دو بخش است، از یک سو بر تولید دانش فلسفی-تطبیقی درباره اخلاق حرفه‌ای تمرکز دارد و از سوی دیگر بر استفاده از این دانش برای حل چالش‌های عملی. پژوهشگر به دنبال پاسخ به این پرسش است که بنیادهای معرفت شناختی اخلاق حرفه‌ای در اندیشه‌های چگونه بر رفتارها و ارزش‌های اخلاقی تأثیری گذارد؟ و باین فرضیه که بنیادهای معرفت شناختی تجربه گرایانه «اخلاق حرفه‌ای»، در اندیشه‌های، با تأکید بر آزادی، خودمختاری فردی و مسئولیت شخصی و با ایجاد فضایی برای رقابت و نوآوری می تواند به ارتقاء انسجام و عدالت اجتماعی منجر گردد و به نحو موثری بر رفتارها و ارزش‌های اخلاق حرفه‌ای تأثیر بگذارد. داده‌های این پژوهش عمدتاً از متون علمی، کتاب‌ها، مقالات و اسناد مربوط به اصول اخلاق حرفه‌ای، استخراج می‌شوند. در روش پژوهش نیز به توصیف مفاهیم بنیادین اخلاق حرفه‌ای و مبانی معرفت شناختی آن در اندیشه‌های پرداخته و نقدها و ارزیابی‌ها از دیدگاه‌های پایان بخش پژوهش حاضر خواهد بود.

واژه‌های کلیدی: اخلاق حرفه‌ای، اندیشه سیاسی، لیبرالیسم کلاسیک، عدالت، هایک

استناد: مرادیگی ثانی، ابوذر؛ توحیدفام، محمد؛ اسلامی، سعید؛ تقوی، سید محمد ناصر. (۱۴۰۴). اخلاق حرفه‌ای در اندیشه سیاسی فریدریش آگوست

فون هایک. فصلنامه جستارهای جامعه و سیاست، سال ۳، شماره ۱۱، شیراز، صص ۱۴۷-۱۶۰.

<sup>۱</sup>. نویسنده مسئول: محمد توحیدفام پست الکترونیکی: moh.tohidfam@iauctb.ac.ir ، تلفن: ۰۹۱۲۳۵۰۴۲۴۸

**مقدمه:**

احیای لیبرالیسم کلاسیک در دوران پس از جنگ جهانی دوم، عمدتاً مرهون تلاش‌های نظری‌هایک است؛ اندیشمندی که با شجاعت علیه جریان مسلط برنامه ریزی متمرکز و دولت رفاه‌ایستاد و از اصولی چون آزادی فردی، حکومت قانون، محدودیت قدرت دولت و برتری نظام بازار آزاد دفاع کرد. اما آنچه‌اندیشه‌هایک را از دیگر مدافعان بازار متمایز می‌سازد، نه صرفاً دفاع او از اقتصاد آزاد، بلکه بنیان‌های معرفت‌شناختی مستحکمی است که کل نظام فکری او (از اقتصاد و حقوق گرفته تا سیاست و اخلاق) بر آن استوار شده است.

هایک با اتکا به نظریه جهل بنیادین انسان، استدلال می‌کند که دانش در جامعه پراکنده و ضمنی است و هیچ فرد یا نهادی قادر به درک کامل پیچیدگی‌های جامعه نیست. از این منظر، عقل انسانی نه ابزار مطلق طراحی اجتماعی، بلکه محصول تکاملی است که خود را با قواعد و سنت‌های نانوشته‌ای تطبیق می‌دهد که طی قرن‌ها شکل گرفته‌اند. اینجاست که مفهوم محوری نظم خودجوش در اندیشه‌هایک پدیدار می‌شود. نظمی که حاصل طراحی آگاهانه نیست، بلکه برآیند تعاملات آزاد افراد در چارچوب قواعد کلی است. این دیدگاه، مستقیماً‌هایک را به سمت نقد هرگونه برنامه‌ریزی مرکزی و مهندسی اجتماعی (اعم از سوسیالیستی یا کینزی) سوق می‌دهد و آن را نه تنها غیرممکن، بلکه خطرناک و ناقض آزادی می‌داند.

پژوهش حاضر با هدف واکاوی اخلاق حرفه‌ای در پرتو این نظام فکری پیچیده نوشته شده است. پرسش اصلی این است که بنیادهای معرفت‌شناختی اخلاق حرفه‌ای در اندیشه‌هایک چگونه بر رفتارها و ارزش‌های اخلاقی تأثیری گذارد؟ و باین فرضیه که بنیادهای معرفت‌شناختی تجربه‌گرایانه «اخلاق حرفه‌ای»، در اندیشه‌هایک، با تأکید بر آزادی، خودمختاری فردی و مسئولیت شخصی و با ایجاد فضایی برای رقابت و نوآوری می‌تواند به ارتقاء انسجام و عدالت اجتماعی منجر گردد و به نحو موثری بر رفتارها و ارزش‌های اخلاق حرفه‌ای تأثیر بگذارد.

امید است این پژوهش بتواند گامی در جهت فهم عمیق‌تر نسبت‌میان آزادی، اخلاق و نظم خودجوش در اندیشه یکی از پیچیده‌ترین متفکران قرن بیستم بردارد و پیامدهای آن را برای مفهوم اخلاق حرفه‌ای در جهان امروز که هنوز درگیر کشمکش میان آزادی فردی و برنامه‌ریزی جمعی است روشن سازد.

**ادبیات پژوهش:**

در بررسی موضوع این پژوهش، منابع مختلفی به تبیین ابعاد فکری و نظری این اندیشمند پرداخته‌اند که هر یک از زاویه‌ای خاص، به رابطه میان اخلاق، آزادی، و نظم اجتماعی در اندیشه او توجه کرده‌اند. در مقاله‌های «نگاهی به اندیشه‌های فون‌هایک» که توسط مسعود بُرُ در روزنامه دنیای اقتصاد و «گذری بر اندیشه‌های‌هایک-جامعه‌آزادها یکی» که توسط مرتضی افشار در ضمیمه روزنامه خبری-تحلیلی اعتماد منتشر شده‌اند، نویسندگان تلاش کرده‌اند تا مفهوم آزادی در اندیشه‌هایک را با نهادهای اجتماعی و اخلاقی پیوند دهند. این منابع نشان می‌دهند که‌هایک اخلاق را نه به عنوان مجموعه‌ای از دستورات بالا به پایین، بلکه به عنوان نتیجه‌ای از تجربه تاریخی و تعاملات آزاد افراد در جامعه می‌داند.

در کتاب «اقتصاد فریدریش‌هایک» اثر جرال استیل<sup>۱</sup>، نویسنده به نقش اخلاق در ساختار بازار آزاد پرداخته و تأکید می‌کند که اخلاق حرفه‌ای در اندیشه‌هایک، مکملی برای نظم خودجوش اقتصادی است. این دیدگاه در آثار دیگرهایک مانند «غرور مهلک، خطاهای سوسیالیسم» نیز دیده می‌شود، جایی که او اخلاق را در برابر برنامه‌ریزی مرکزی و کنترل دولتی قرار می‌دهد و بر اهمیت مسئولیت فردی در حرفه‌ها تأکید می‌کند. در کتاب «پنجاه اقتصاددان بزرگ» نوشته استیون پرسمن<sup>۲</sup>، که توسط نرگس حاجی ملادرویش و سیامک کفاشی ترجمه شده است،‌هایک به عنوان یکی از اقتصاددانان برجسته معرفی شده و به تأثیر اخلاق بر نظریه‌های اقتصادی او اشاره شده است.

مقالاتی چون «اخلاق از دیدگاه‌هایک» و «سراب عدالت از دیدگاه‌هایک» ترجمه آقای موسی غنی‌نژاد و «بررسی عدالت توأم با اخلاق از دیدگاه فون‌هایک» ترجمه فریبا سنجرى مقدم، به تبیین پیوند میان اخلاق، عدالت و سنت در اندیشه‌هایک پرداخته‌اند. در مجموع، این منابع نشان می‌دهند که اخلاق حرفه‌ای در اندیشه‌هایک، بخشی جدایی‌ناپذیر از نظم لیبرال و جامعه آزاد است؛ اخلاقی که در تعامل آزاد افراد شکل می‌گیرد و ضامن پایداری نهادهای مدنی و اقتصادی است.

**مبانی نظری:**

<sup>۱</sup> Gerald Steele

<sup>۲</sup> Steven Pressman

اخلاق حرفه‌ای به عنوان یک نظام ارزشی و رفتاری در محیط‌های کاری و حرفه‌ای، نقش کلیدی در شکل دهی به تعاملات انسانی و اجتماعی ایفا می‌کند و می‌تواند به عنوان یکی از رویکردهای مهم در تحلیل رفتارهای اجتماعی، به فهم عمیق تری از اخلاق حرفه‌ای دست پیدا کند. در این پژوهش، مبانی نظری پژوهش با تمرکز بر رهیافت نهادی مطرح می‌گردد. رهیافت نهادی به بررسی و نقش ساختارهای اجتماعی، قوانین، و هنجارها در شکل دهی به رفتارهای انسانی حرفه‌ای تأکید دارد. قوانین و مقررات سازمانی نیز نقش مهمی در هدایت رفتارهای حرفه‌ای دارند و استانداردهای مشخصی برای اخلاق کاری در محیط‌های مختلف تعیین می‌کنند.

این رویکرد تأکید دارد که نهادها نه تنها محدود کننده، بلکه تسهیل کننده رفتارها نیز هستند. نهادها شامل هر نوع محدودیتی هستند که انسان‌ها برای شکل دادن به تعاملات انسانی ابداع می‌کنند. (North, 1990, 4)

اخلاق حرفه‌ای صرفاً یک پدیده فردی نیست، بلکه محصول تعاملات نهادی است. به همین دلیل نهادها با مکانیسم‌های زیر بر اخلاق تأثیری گذارند:

- هنجارسازی: نهادها از طریق قواعد رسمی مانند این‌نامه‌های اخلاقی و غیررسمی مانند فرهنگ سازمانی، استانداردهای رفتاری را تعریف می‌کنند. پژوهشگران، فرهنگ سازمانی را الگوی مفروضات اساسی در درون یک سازمان می‌دانند که از طریق آموزش و یادگیری به منظور مقابله با مسائل و مشکلات و ایجاد سازگاری خارجی آموخته می‌شود. (بیک زاد، صادقی، ابراهیم پور، ۱۳۹۱، ۴)
- الگوسازی: نهادها با تعریف نقش‌های سازمانی الگوهای اخلاقی را ترویج می‌دهند. مانند تعریف نقش یک داوطلب جهت انجام خدمات بشر دوستانه. همچنین شناسایی عوامل تأثیرگذار و تعیین میزان تأثیر، اهمیت و اولویت هر یک از آنها می‌تواند زمینه را برای طراحی یک الگوی اثربخش و عملیاتی جهت پیاده سازی اصول اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌ها به طوری که مبتنی بر فرهنگ دینی حاکم بر جامعه باشد را مهیا سازد. (شاه علی و دیگران، ۱۳۹۴، ۳۹۵ و ۳۹۴)
- کنترل و نظارت: سازوکارهای نهادی مانند نظام پاداش و تنبیه، انگیزه‌های اخلاقی را تقویت یا تضعیف می‌کنند. در سایه تشویق می‌توان فرد را به کارهای مطلوب واداشت و با در نظر گرفتن پاداش عزم و اراده او را تقویت کرد و با تنبیه مناسب نیز می‌توان او را از لغزشها، انحرافات و گناهان بازداشت. (سجادی و دیگران، ۱۴۰۲، ۱۱۵)

## ۱- زندگی و آثار اندیشه سیاسی هابک

هابک متفکر شهیر اتریشی، یکی از برجسته ترین اقتصاددانان و فیلسوفان قرن بیستم بود. او از پیشگامان اندیشه نئولیبرالی و از مدافعان تفکر لیبرالیسم کلاسیک که در دهه ۷۰ در اروپا و آمریکا قدرت گرفت بود که خواستار کاهش نقش دولت رفاه در عرصه اجتماعی و اقتصادی شد و دولت در مدل کلاسیک و لیبرالی را بهترین مدل، برای حفاظت از آزادی فردی دانست. فلسفه‌ای که هابک از آن متأثر است بیشتر از نظام فکری کانت سرچشمه می‌گیرد. (غلامی مقدم و دیگران، ۱۳۹۹، ۱۷۶۴)

آثار عمده او عبارت‌اند از قیمت‌ها و تولید (۱۹۳۱)؛ راهی به سوی بردگی (۱۹۴۴)؛ فردگرایی و نظم اقتصادی (۱۹۴۹)؛ ضد انقلاب علم (۱۹۵۲)؛ نظم حسی (۱۹۵۲)؛ سرمایه داری و تاریخ نویسان (گردآوری) (۱۹۵۴)؛ بنیاد آزادی (۱۹۶۰)؛ مفهوم قانون (۱۹۶۱)؛ مطالعاتی در فلسفه سیاست و اقتصاد (۱۹۹۷)؛ آشفته‌گی زبان در اندیشه سیاسی (۱۹۶۸)؛ قانون قانون گذاری و آزادی (جلد ۱)، قواعد و نظم (۱۹۷۳)؛ اشتغال کامل به هر قیمت (۱۹۷۵)؛ قانون قانون گذاری و آزادی جلد (۲)، سراب عدالت اجتماعی (۱۹۷۶)؛ ملیت زدایی از پول (۱۹۷۶)؛ مطالعات تازه در فلسفه، سیاست، اقتصاد و تاریخ‌اندیشه‌ها (۱۹۷۸)؛ قانون، قانون گذاری و آزادی سامان سیاسی در نزد مردمان آزاد (جلد ۳) (۱۹۷۹)؛ شناخت، تکامل و جامعه (۱۹۸۳)؛ دهه ۱۹۸۰ بیکاری و اتحادیه‌ها (۱۹۸۴). (بشیری، ۱۳۷۸، ۸۰ و ۸۱)

پژوهش‌های مفصل و چند رشته‌ای وی از فلسفه و معرفت‌شناسی گرفته تا تاریخ، سیاست و اقتصاد درباره چگونگی شکل‌گیری وقوام یافتن جوامع گسترده (مدرن) امروزی به طور عمده مبتنی بر تئوری تحولی سنت، به عنوان فرایند در بر گیرنده مجموعه‌ای از ارزشهای اخلاقی است. به عقیده‌های اخلاق، نقش تعیین کننده‌ای در چگونگی تخصیص منابع کمیاب دارد. به طوری که پیشرفت و توسعه اقتصادی جوامع و وقوام و دوام آنها در نهایت تابعی از ارزشهای اخلاقی حاکم بر آنها است. (غنی نژاد، ۱۳۸۱، ۱۱۰)

## ۲- مبانی معرفت‌شناختی هابک:

۱-۲- خردگرایی (عقل‌گرایی) انتقادی

از جمله اصول فکری‌هایک، مقوله محدودیت شناخت آدمی است. او در این زمینه عقایدی نزدیک به فیلسوف اتریشی دیگر یعنی کارل پوپر<sup>۱</sup> دارد که معتقد بود تنها ویژگی مشترک میان انسان‌ها جهل بسیار زیادشان است. (فزلسغلی، میرخوشخو، ۱۳۹۲، ۵۹۰) هایک مخالف خردگرایی دکارتی است و اعتقاد دارد: خردگرایی دکارتی به پوزیتیویسمی انجامد و این مکتب را خردگرایی سازنده گرامی نامد. (جلیلی مرن، متفکر آزاد و فلاحی، ۱۳۹۷، ۱۸۰)

هایک تحت تأثیر پوپر از دو نوع عقل‌گرایی متمایز از هم صحبت می‌کند: ۱- عقل‌گرایی انتقادی و ۲- عقل‌گرایی ساختمان‌گرایانه. وی با محکوم کردن عقل‌گرایی ساخت‌گرایانه به ستایش عقل‌گرایی انتقادی می‌پردازد. هایک بر اساس نظریه شناخت‌شناسی تکاملی خود بر این باور است که ذهن انسان خود تکاملی است و ساختار ثابتی ندارد و محتاج آن است که با آن رفتار نقادانه و نقد درونی داشته باشیم. (توحیدفام، ۱۳۹۱، ۵۳ و ۵۴)

هایک در مقاله مشهور خود تحت عنوان "استفاده از دانش در جامعه" استدلال می‌کند که:

- هیچ فرد یا نهادی به تمام دانش مورد نیاز برای تصمیم‌گیری‌های اجتماعی دسترسی ندارد. هایک در بخشی از این مقاله می‌نویسد: "ویژگی خاص مسئله نظم اقتصادی عقلانی دقیقاً باین واقعیت تعیین می‌شود که دانش مربوط به شرایطی که باید از آنها استفاده کنیم، هرگز به شکل متمرکز یا یک پارچه وجود ندارد، بلکه صرفاً به صورت تکه‌های پراکنده‌ای از دانش ناقص و غالباً متناقضی است که همه افراد جداگانه در اختیار دارند." (Hayek, 1945, 519)

- بخش عمده دانش، ضمنی، محلی و پراکنده است و تنها در بستر تجربه‌های عملی افراد آشکار می‌شود. (Lbid, 521)

۲-۲- تجربه‌گرایی

تجربه‌گرایان استدلال می‌کنند که تجربه منبع تمام دانش ماست. این دیدگاه توسط جان لاک (۱۶۳۲-۱۷۰۴) و دیوید هیوم<sup>۲</sup> (۱۷۱۱-۱۷۷۶) مطرح شد، اما ریشه‌های آن به فرانسیس بیکن<sup>۳</sup> (۱۵۶۱-۱۶۲۶) و حتی بیشتر از آن به مکتب تجربه‌گرایی یونان باستان در پزشکی (که در قرن سوم پیش از میلاد توسط فیلیپوس اهل کوس یا سراسیون اهل اسکندریه تأسیس شد) و ارسطو (۳۸۴-۳۲۲ پیش از میلاد) برمی‌گردد. ارسطو برخلاف استادش افلاطون، به «استقراء» دانش عمومی از مشاهدات جزئی اعتقاد داشت. هایک از تحسین‌کنندگان بزرگ فلسفه اجتماعی و سیاسی هیوم بود و «انسان‌گرایی» هایک به طور گسترده مورد بحث قرار گرفته است. در مقابل تجربه‌گرایی، عقل‌گرایی یا «پیشینی‌گرایی» این‌ایده است که نوعی «دانش» مستقل از تجربه یا «پیشینی» است. به طور سنتی، این بدان معنا بود که «دانش مبتنی بر شهود عقلانی است یا در طبیعت عقلانی ما یا ساختار ذهن ما جای دارد. اگر دانش در ذهن یا طبیعت ما جای گرفته باشد، «ذاتی» است، به همین دلیل است که فیلسوفان از «ذاتی‌گرایی» یا «طبیعی‌گرایی» صحبت می‌کنند. از آنجایی که این دیدگاه متعلق به ایمانوئل کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴) بود، اغلب «کانتیانیسم» نامیده می‌شود. (Lindemans, 2011, 3)

پیروی‌هایک از کانت مربوط به همین افکار اوست که ما نمی‌توانیم چیزها را چنان که هستند بشناسیم و نیز در این اصرار او که نظمی که ما در تجارب خود حتی در تجارب حسی مان می‌یابیم محصول فعالیت خلاقانه ذهنمان است نه آن که واقعیتی باشد که ما در جهان درمی‌یابیم. کانت‌گرایی‌هایک را در تأکید قاطعانه اومی توان دید بر این که نظمی که ما در جهان می‌یابیم محصول خلاقانه ذهن بشری است و نه بازشناسی ضرورتی طبیعی. (بوربور، ۱۳۸۷، ۳۱)

بحث تجربه‌گرایی/خردگرایی نه تنها در مورد منابع باورها و مفاهیم ما، بلکه در مورد توجیه دانش ما نیز هست. این بحث نه تنها در مورد چگونگی کسب باورهای مردم در مورد جهان است، بلکه در مورد چگونگی کسب عقیده نیز می‌باشد. (Lindemans, 2011, 24)

۳-۲- لیبرالیسم کلاسیک

هایک و مرشدش لودویگ فون میزس<sup>۴</sup> به لیبرالیسم کلاسیک معتقد بودند. آنها منتقد نگرش لیبرال‌های آمریکایی بودند که جذب تفکر جان مینارد کینز<sup>۵</sup> و پروژه نیودیل<sup>۱</sup> فرانکلین دلانو روزولت<sup>۲</sup> شده بودند. امروزه لیبرال‌های آمریکایی در واقع در سمت چپ طیف فکری

<sup>1</sup> Karl Popper

<sup>2</sup> David Hume

<sup>3</sup> Francis Bacon

<sup>4</sup> Ludwig Von Mises

<sup>5</sup> John Maynard Keynes

قراری گیرند. اما هابک و میزس خود را «لیبرال کلاسیک» نامیدند تا خود را از برنامه لیبرال مدرن متمایز کنند. لیبرالیسم قرن بیستم، نوع بد و به اصطلاح مدرن شده لیبرالیسم بود. این امر در توسعه طلبی وودرو ویلسون<sup>۳</sup> و نیو دیل فرانکلین روزولت، که هر دو تحولات عمیقاً غیر لیبرالی بودند و با مخالفت دو «اتریشی-آمریکایی» مواجه شدند. هابک و میزس حتی مخالف نشست «نئولیبرال»ها بودند و در واکنش به آن انجمن مونت پلرین<sup>۴</sup> را تأسیس کردند. در قرن بیستم «لیبرال» بیش از آنکه آزادی، بازار و لسه‌فر<sup>۵</sup> را به ذهن متبادر کند، به یک واژه نیابتی برای افرادی تبدیل شده بود که از برنامه‌های اقتصادی و اجتماعی چپ حمایت می‌کردند. در واقع پس از رکود بزرگ و دو جنگ جهانی، لیبرالیسم کلاسیک قرن نوزدهمی مورد حمله آشکار قرار گرفته بود. امامیزس و هابک همچنان لیبرالیسم همسو با آزادی اقتصادی و صلح را در تضاد کامل با برنامه ریزی مرکزی و مداخله‌گرایی که مارکسیست‌ها و کینزی‌ها به عنوان علم ترویج می‌کردند، پیش بردند. (کارخانه، ۱۴۰۳)

می‌توان به تأکید گفت لیبرالیسم جدید یا به قول ترنس بال<sup>۶</sup>، نئولیبرالیسم در واکنش به تجربه دولت‌های رفاهی پدیدار شد و آن طور که حسین بشیریه می‌نویسد، خود از جهاتی احیای لیبرالیسم قدیمی، اما در لباسی نو به شمار می‌رود. (فلسفی، میرخوشخو، ۱۳۹۲، ۵۸۸)

سنن دموکراسی و لیبرالیسم توافق دارند که هر وقت به برخی از اعمال دولت نیاز باشد، تصمیم باید توسط اکثریت گرفته شود؛ اما سنت لیبرالی که هابک در آن موضع قرار دارد، محدودیت‌های قاطعی بر قدرت ناشی از رأی اکثریت می‌گذارد تا از سقوط حکومت اکثریت به طرف استبداد جلوگیری شود. (زمان زاده، ۱۳۸۸)

لیبرالیسم کلاسیک‌ها یک معمولاً با یکی از قوی‌ترین و تأثیرگذارترین دفاعیات از بازارهای آزاد مرتبط است. این دفاعیه به یکی از ارکان فکری اصلی جنبشی که به عنوان نئولیبرالیسم شناخته می‌شود تبدیل شده و در نظریه سیاسی و اقتصاد معاصر توجه بیشتری را به خود جلب کرده است. (Benson, 2025, 1)

امروز نقش حکومت در اقتصاد به موازات دولت رفاه مشکلاتی برای لیبرال‌ها پدید آورده است. هابک در «اصول نظم اجتماعی» لیبرال برای آنکه اختلاف‌های آشکار بین سرمایه داری مدرن و جامعه لیبرال کلاسیک را نشان دهد نوعی الگوی اقتصادی، مشابه با لیبرالیسم کلاسیک را عرضه کرد عقاید هابک بسیار تأثیرگذار بود. مونتاریسم<sup>۷</sup> یکی از مشتقات آن بود. (توحیدفام، ۱۳۹۸، ۱۳۴)

### ۳- برداشت هابک از آزادی و نظم خودجوش

آزادی‌گرایی شاخه‌ای از فلسفه لیبرال می‌باشد که نقطه کانونی آن آزادی فردی و اقتصادی به ویژه دخالت نکردن دولت است. (جلیلی مرند، متفکر آزاد و فلاحی، ۱۳۹۷، ۱۷۶) هابک نیز آزادی را بدون هر گونه دخالت خارجی تعریف می‌کند. از نظر هابک آزادی فرد با هیچ نیرویی حتی نیروی اخلاقی محدود نمی‌شود، بلکه قدرت انتخاب فرد در گزینش اخلاقی یا غیر اخلاقی آزاد بودن مهم است. وی از آنجا که آزادی را فرصتی برای انتخاب بد بودن یا خوب بودن می‌داند، هرگونه تعریف اخلاقی از آزادی که بیانگر آزادی مثبت باشد را رد می‌کند و بر آزادی منفی صحه می‌گذارد. (استوار، ۱۳۸۷، ۸۳)

هابک در کتاب «منشور آزادی»، با وظیفه نسبتاً بلند پروازانه و چالش برانگیز خود به تعریف آزادی پرداخت. جستجوی این تعریف و توضیح اینکه چرا تعاریف دیگر مرتبط نیستند، موضوع اصلی کتاب است. همان طور که در یکی دیگر از کتاب‌های مهم هابک، «راه بردگی» نیز چنین بود. بنابراین جای تعجب نیست که آنچه هابک در مورد آزادی و اختیار گفت، توجه زیادی را به خود جلب کرد. به طور خاص، در میان جنبه‌های بسیاری از کتاب هابک که مورد بحث قرار گرفت، نحوه تعریف آزادی بود. به عنوان مثال، بخش اول فصل اول کتاب که

<sup>۱</sup> پروژه نیو دیل (New Deal) مجموعه‌ای از برنامه‌ها و اصلاحات اقتصادی و اجتماعی بود که توسط رئیس‌جمهور فرانکلین دلانو روزولت در ایالات متحده آمریکا بین سال‌های ۱۹۳۳ تا ۱۹۳۹ اجرا شد. هدف اصلی این پروژه مقابله با بحران بزرگ اقتصادی (Great Depression) و احیای اقتصاد کشور بود.

<sup>۲</sup> Franklin Delano Roosevelt

<sup>۳</sup> Woodrow Wilson

<sup>۴</sup> Mont Pelerin Society

<sup>۵</sup> (Laissez-faire) یک واژه فرانسوی به معنای «رها کن» یا «بگذار انجام شود» است و به فلسفه اقتصادی اشاره دارد که معتقد است دولت باید حداقل مداخله را در

اقتصاد داشته باشد و بازارها به صورت خودکار و آزاد بهترین نتایج را تولید می‌کنند.

<sup>۶</sup> Terrence Ball

<sup>۷</sup> Monetarism

با عنوان «آزادی به عنوان فقدان اجبار» نام گذاری شده است. و به طور دقیق تر، هایک «اجبار» ناشی از اعمال توسط سایر انسان‌ها را هدف قرار می‌داد. (Jones, Marciano, 2025, 3)

هایک اصطلاح نظم خودانگیخته را نخستین بار در قانون آزادی به کار گرفت، اما بعداً در کتاب قانون، قانونگذاری و آزادی بود که توضیح کاملی در مورد نظریه‌ی نظم اجتماعی خودانگیخته عرضه کرد. هایک نخست نظم را چنین تعریف می‌کند: «حالتی از امور که در آن عناصر متعددی از انواع مختلف چنان ربطی به هم می‌یابند که مامی توانیم با آشنایی با یک بخش مکانی یا زمانی آن کل، درک و انتظار درستی از بقیه‌ی آن داشته باشیم یا دست کم انتظار داشته باشیم که احتمال آنکه درست باشند زیاد باشد.» (لسناف، ۱۳۸۵، ۲۲۰)

هایک ادعای کرد که لیبرالیسم نتیجه کشف نظمی خودجوش در امور اجتماعی است. (توحیدفام، ۱۳۹۸، ۱۳۴)

به اعتقاد هایک، نظم جامعه براساس نظمی خودانگیخته پدید آمده است، نه به موجب طرح و نقشه‌ای قبلی و عقلی. در نظم خودانگیخته مردم در چارچوب قواعد تسهیل کننده همکاری که در طول قرن‌ها به محک تجربه خورده‌اند و به سنت تبدیل شده‌اند، هدف‌های خویش را دنبال می‌کنند و تازه‌هایک بعد دیگری نیز به آن می‌افزاید، بدین معنا که در نظم خودانگیخته قواعد چون از پایه‌ای تکاملی برخاسته‌اند، سطح همکاری اجتماعی در آنها به مراتب ظریف تر و پرمایه تر از همکاری در حد قواعد اختراعی و طراحی شده حاکمان یا روشنفکران است. (بوربور، ۱۳۸۷، ۳۱)

وجود نظم خودجوش اساس یک جامعه آزاد است. هایک جامعه آزاد و رشد یافته را محصول رشد نظم خودجوش می‌داند و لذا معتقد است برنامهریزی دولتی متمرکز نمی‌تواند به موفقیت برسد. (توحیدفام، ۱۳۹۰، ۵۶)

بنابراین جامعه‌ای که می‌خواهد پیشرفت کند باید جامعه‌ای آزاد و مبتنی بر نظم خودانگیخته باشد. در واقع «نظم خودانگیخته‌ی جامعه‌ای آزاد» عبارتی است که هایک مکرراً به کار می‌برد و بیان آرمان اوست. (لسناف، ۱۳۸۵، ۲۲۲)

هایک در آثار خود در واقع در پی کشف و نشان دادن قواعدی است که برقرار کننده نظم است. او با تمامی اعتقادش به محدود بودن شناخت آدمی، معتقد است که انسان در مواجهه با طبیعت شرایط اجتماعی به «شیوه‌های اکتشافی» به دنبال شناخت قواعد و نظم‌های موجود است. هایک در تعریف نظم چنین می‌گوید: «نظم توصیف وضعیتی از امور است که در آن عناصر متعددی از انواع تفاوت، در چنان ارتباطی با یکدیگر هستند که می‌توانیم با شناخت برخی از عناصر زمانی یا مکانی تشکیل دهنده مجموعه، پیش بینی‌های صحیحی درباره بقیه ارائه دهیم یا حداقل پیش بینی‌هایی انجام دهیم که بخت زیادی برای درست از کار درآمدن آنها وجود دارد.» (توحیدفام، ۱۳۹۰، ۷۰)

اینگونه به نظر می‌آید که هایک، ابتدا تحت تأثیر اندیشه‌های داروین،<sup>۱</sup> نوعی نظریه تکامل بر مبنای «نظریه تحول انواع» داروین را در ذهن خود ساخته، که به خوبی در کتاب نظم حسی که در سن بیست و یک سالگی و در جوانی خود نگاشته و بنیاد نظریات بعدی او بر آن استوار شده، نمایان است و سپس متأثر از آراء دوستش پوپر، نظریه تکامل ذهنی مبتنی بر یافته‌های زیست‌شناسانه خود را با عقلانیت تکاملی پوپری درآمیخته و در حوزه اجتماعی به شناختی تکاملی در کنار نظمی خودانگیخته دست یافته است. (توحیدفام، ۱۳۹۰، ۷۳)

#### ۴- مسؤلیت شخصی و نقش نهاد

هایک نظم خودجوش را در مورد جامعه از دو حیث به کار می‌برد: یکی این که نهادهای اجتماعی، هر چند به واسطه عمل انسان پدیدمی‌آیند، نتیجه طرح و نقشه آگاهانه او نیستند؛ دستی پنهان در تکوین نهادهای اجتماعی در کار است. به طور دقیق تر، نهادهای ارادی و صناعی را از نهادهای خودجوش و برخاسته از عمل غیرارادی و ناآگاهانه انسان جدامی‌کند. نهادها و قواعد اجتماعی در فرآیند تکامل خودجوش جامعه تابع اصل انتخاب طبیعی‌اند. منبع اساسی نظم اجتماعی، تصمیمی آگاهانه برای در پیش گرفتن قواعد عمومی خاصی نبوده است. آنچه جامعه بزرگ را ممکن می‌سازد، تحمیل آگاهانه قواعد عمل نبود، بلکه رشد و توسعه چنین قواعدی در میان مردمانی بود که تصور چندانی از نتایج مشاهدات کلی خود نداشتند. این نهادها نه تنها ابزار همکاری‌اند، بلکه حامل خرد جمعی نسل‌ها هستند و نباید به طور شتاب زده بازسازی شوند. (امامی، ۱۳۸۵، ۴) او هشدار می‌دهد که تلاش برای جایگزینی این نظم‌های خودجوش با طراحی آگاهانه می‌تواند منجر به پیامدهای ناخواسته و مخرب شود. (صالحی، ۱۴۰۳، ۳۰)

<sup>1</sup> Charles Robert Darwin

عدالت نفع عموم است؛ اما نه در سایه مداخله گرایی کینزی یا اقتصاد سوسیالیستی بلکه عدالت تضمین نفع عموم در سایه پیگیری اهداف خودخواهانه افراد آزاد در جامعه بزرگ‌هایکی است؛ زیرا وقتی افراد در پی نفع خود خواهانه شان باشند و مسئولیتی در برابر دیگری نداشته باشند (کما اینکه به دلیل چهل بنیادین (اصل عدم شناخت‌هایک) نمی‌توانند بفهمند که چه نتیجه‌ای در پی این پیگیری منافع شخصی حاصل خواهد شد و امکان تضمین نتیجه و داشتن مسئولیت هم وجود ندارد)، دست نامرئی می‌آید و اهداف خودخواهانه افراد آزاد را به سمت تضمین نفع عمومی سوق می‌دهد. (جوانبخت، ۱۴۰۱، ۲۰۵ و ۲۰۶)

از نظرهایک دخالت دولت در جامعه حق مالکیت افراد را نیز از بین می‌برد. وی نیز همچون جان لاک معتقد است جایی که مالکیت وجود ندارد، عدالت نیز غایب است. بنابراین چون در جوامعی که بر اساس اقتصاد اشتراکی اداره می‌شوند، همه مردم توسط دولت در جهت اهداف جمعی برنامه ریزی می‌شوند و آزادی فردی آنها از بین می‌رود، امکان هر گونه مالکیت فردی در این جوامع از میان می‌رود و در نتیجه امکان برقراری عدالت در این جوامع وجود ندارد. (شرف، جباری و لولویی، ۱۴۰۰، ۱۴۲)

هایک در زمینه تکامل اجتماعی و فرهنگی در سال‌های اخیر اهمیت هرچه بیشتری برای مکانیسم داروینی قائل شده است. (گری، ۱۳۹۸، ۵۳) هایک با ترکیب تئوری تکامل داروینی و عقلانیت تکاملی، نشان می‌دهد که نهادهای اجتماعی از جمله اخلاق حرفه‌ای در یک فرآیند تاریخی و غیرمتمرکز شکل می‌گیرند. این دیدگاه، مخالفت با مهندسی اجتماعی متمرکز و تأکید بر آزادی فردی را در پی دارد. (Benson, 2025, 2)

## ۵- اخلاق حرفه‌ای در نظام فکری هایک و ارتباط آن با سیاست و اقتصاد

اخلاق و سیاست از مهمترین حوزه‌هایی هستند که بشر همواره در مسیر زندگی اش به آن محتاج بوده است. با کمی تعمق و غور در تاریخ بشر روشن می‌گردد که در ادوار مختلف، فرمانروایان و حاکمان باین دو مقوله حیات به گونه‌ای متفاوت برخورد نموده‌اند، به طوری که پیامدهای آن جامعه را تحت تأثیر خود قرار داده است. (مسعودی و ساداتی زاده، ۱۳۹۴، ۲۰) مرکز نقل‌اندیشه‌هایک رامی‌توان در نظریه‌های معرفت‌شناختی او جستجو کرد که هم بر تحلیل‌های اقتصادی و هم بر نظریه سیاسی و اخلاقی او سایه افکنده است.

فردگرایان افراطی بازار آزاد در تعریفشان از آزادی به نحوی خالص بر بعد منفی آن تأکید دارند. آنان به گونه‌ای افراطی، مصرند که هیچ بخشی از این آزادی نباید با دیگر کالاهای اجتماعی معامله شود. مداخله اجتماعی دولت که به نحوی اجباری صورت می‌گیرد باعث می‌شود تا آزادی منفی افراد کاهش یابد. مطابق نظر فردگرایان افراطی، چنین کاهش هم از لحاظ اخلاقی توجیه ناپذیر و هم برای رفاه اجتماعی زیان آور است. این استدلال از جانب‌اندیش‌مندان چون هایک مطرح شده است. هایک معتقد است که «فرد خود هدایت کننده» تنها اساس ممکن برای آزادی اجتماعی و موفقیت اقتصادی است. افراد باید دسترسی برابر به آزادی منفی داشته باشند که از طریق قواعد و مقررات قانونی غیر شخصی، تضمین شده و به آنها اجازه می‌دهد تا اهداف خود را در چارچوب قانون پیگیری نمایند. (مارش، استوکر، ۱۴۰۰، ۶۳)

با ظهور مجدد بیکاری و تورم در دهه ۱۹۷۰ میلادی هایک و فریدمن به این نتیجه رسیدند که حکومت‌ها بیش از آن که حلال مشکلات اقتصادی باشند، خود عامل اصلی این مشکلات به شمار می‌آیند. حکومت، بسیاری از نیروهای بازار را نادیده گرفته است و اگر غیر از این بودمی بایست مداخله حکومت را امری ضروری و مطلوب می‌دانستیم. (توحیدفام، ۱۳۹۸، ۲۰۷ و ۲۰۶)

هایک که همپای فریدمن، نوزیک و نظریه پردازان نوکلاسیک، نوک حمله خود را متوجه خطرهای ناشی از فربه شدن دولت کرده و با استناد به تجربه استالینیسیم بر آن است، این هواخواهی از دولت مهم ترین عامل پیدایش نظام‌های تمامیت خواه (توتالیتار) و محو آزادی فردی می‌شود. (قزلسفلی، میرخوشخو، ۱۳۹۲، ۵۸۹ و ۵۹۰)

## ۶- نقدها و ارزیابی‌ها از دیدگاه‌هایک

هایک با نگاهی عمیق به معرفت‌شناسی، اخلاق و سیاست، تصویری از عقلانیت انسان ارائه می‌دهد که بسیار متواضعانه و محدود است. هایک بر این رای است که فراتر رفتن انسان از یک موجود وحشی و دست یافتن وی به تمدن، بیشتر در سایه اخلاق و سنت امکان پذیر شده است و نه عقل و محاسبه. (غنی نژاد، ۱۳۷۶، ۴۲۶)

هایک در بخش اول کتاب قانون، قانون گذاری و آزادی تحت عنوان "قوانین و نظم"<sup>۱</sup> تأکیدی کند که نظام‌های اجتماعی پیچیده، محصول طراحی عقلانی نیستند، بلکه حاصل تکامل نهادهای خودجوش هستند. بنابراین، اخلاق حرفه‌ای باید مبتنی بر فروتنی معرفت‌شناختی و احترام به سنت‌های تکامل یافته باشد. (Hayek, 1998)

هایک به تأسی از ریکرت<sup>۲</sup>، محدودیت‌های ذهن را به رسمیت‌شناسی و ازاین رو کلیت واقعیت را نامتناهی و در ساحت شناخت، دسترسی ناپذیرمی‌دانست؛ بنابراین، شناخت با انتزاع یا صورت بندی مفهوم ممکن می‌شود. به عبارتی دیگر، شیوه انتزاع یا نحوه صورت بندی مفهوم، طریقه درک ما از جهان را روشن می‌کند. دراین معنا، انتزاع یا صورت بندی مفهوم ضرورتی معرفت‌شناختی برای ممکن شدن شناخت است. (کچویان، ربیعی، ۱۴۰۴، ۱۱)

هایک استدلال می‌کند که توانایی‌های شناختی انسان، از جمله خود عقل، محصول تکامل فرهنگی و اجتماعی است. اومی گوید: «آنچه ما ذهن می‌نامیم چیزی نیست که فرد با آن متولد می‌شود، همان طور که با مغزش متولد می‌شود یا چیزی که مغز تولید می‌کند، بلکه چیزی است که تجهیزات ژنتیکی او کمک می‌کند تا در طول رشدش کسب کند». (صالحی، ۱۴۰۳، ۳۰) مغز انسان تنها ابزاری برای جذب سنت‌ها و قواعد رفتاری است، نه ابداع آنها. بنابراین، عقلانیت انسان وابسته به زمینه‌های فرهنگی و تاریخی است.

با توجه به خردگرایی تحولی‌هایک که خود ناشی از نظریه وی در خصوص چگونگی پدیدار شدن نهادهای اجتماعی و تمدن است، می‌توان گفت که تئوری شناخت وی شدیداً دارای صبغه «سوبژکتیویستی»<sup>۳</sup> است. پس می‌توان گفت که موضوع علوم اجتماعی، امر عینی به معنی مستقل از ذهن افراد جامعه نیست، بلکه بیشتر، امری ذهنی است. منظور این است که امر اجتماعی یا وقایع اجتماعی صرفاً عبارتند از عقاید و نظریات افرادی که ما اعمال آنها را مطالعه می‌کنیم. (غنی نژاد، ۱۳۸۱، ۱۰۹)

هایک مدعی این است که رقابت، افراد را وامی‌دارد تا برای بقا و موقعیت خود کردار عقلایی داشته باشند؛ یعنی امر کاملاً برعکس است. هرگاه و در هر زمینه‌ای که رقابت ضد ارزش تلقی شود، امکان نوآوری محدود، و راه برای پیشرفت‌اندیشه و عمل مسدود می‌شود؛ البته رقابت عامل بر هم زدن آرامش موجود است؛ بدین جهت برای اکثریت ناخوشایند است؛ پس باید آن را از راه قانون به اکثریت تحمیل کرد تا دقت و پشتکار و انضباط بیشتری در کارها پدیدار شود. (معصومی نیا، ۱۳۸۳، ۶۲)

ایرادهایی که برهایک وارد است شبیه همان ایرادهایی است که بر اقتصاد کلاسیک و لیبرالیسم لسه فر وارد بود. نظام بازار نیازهای همه را باید برآورد، اما به خاطر معایب بسیاری که دارد نتوانسته و نمی‌تواند به طور مساوی آنها را برآورده کند. بنابراین مداخله دولت، و اگر ضروری باشد دولت رفاه، نظام بازار را یاری خواهد کرد، زیرا پول تقاضای آنها را تأمین می‌کند. (توحیدفام، ۱۳۹۸، ۱۳۴)

با آنکه هایک فردگراست و پایبندی کامل به آزادی فردی به ویژه در مسائل اقتصادی دارد، در عین حال مخالفت وی با هرگونه برداشت اجتماعی از عدالت باعث شده که به نوعی حقوق طبیعی را نادیده بگیرد. پذیرش بدون قید سازوکار نظام بازار آزاد (همان گونه که هایک بر آن تأکید دارد) در واقع به نوعی پذیرش پیامدهای منفی این نظام در چشم پوشی از نابرابری طبقاتی و نادیده گرفتن بخشی از حقوق طبیعی افراد است. اصل آزادی عمل اقتصادی فرد در نگاه هایک، مجوزی برای نادیده گرفتن برخی از حقوق طبیعی و لازم نبودن پایبندی کامل به این حقوق دست کم از دید نظری شده است. (جلیلی مرنند، متفکر آزاد و فلاحی، ۱۳۹۷، ۱۸۱)

## نتیجه گیری:

هایک تصویری واقع‌بینانه و محدود از عقلانیت انسان ارائه می‌دهد، که بر اساس فروتنی معرفت‌شناختی و وابستگی شناخت به بسترهای تاریخی و فرهنگی شکل گرفته است. از منظرهایک، تمدن و نظم اجتماعی محصول طراحی آگاهانه نیست، بلکه نتیجه‌ی تکامل تدریجی نهادهای خودجوش است. وی با نقد عقل‌گرایی مدرن، عقلانیت را یک فرآیند تحولی و وابسته به سنت‌های داند که در آن رقابت نقش محوری در رشد عقلانیت و نوآوری ایفا می‌کند. در حوزه اخلاق حرفه‌ای، هایک بر اهمیت سنت‌ها، قواعد نانوشته و نهادهای خودجوش به عنوان راهنمای رفتاری فراتر از عقلانیت صرف تأکید می‌ورزد. باین حال، این دیدگاه با چالش‌هایی در زمینه عدالت اجتماعی و نقش دولت مواجه است. نظام بازار به تنهایی قادر به تحقق عدالت نیست و مداخله دولت از طریق سیاست‌های رفاهی ضروری تشخیص داده می‌شود.

<sup>1</sup> Rules and Order

<sup>2</sup> Heinrich Rickert

<sup>3</sup> Subjectivism

همچنین، رویکردهایک با وجود تبیین نقش فرآیندهای خودجوش، به دلیل کم‌توجهی به ساختارهای قدرت و نابرابری‌های اجتماعی که می‌توانند عملکرد این نهادها را مختل کنند، نیازمند تکمیل و تعدیل توسط آموزه‌های اجتماعی و سیاسی معاصر است.

## منابع

فارسی:

۱. استوار، مجید. (۱۳۸۷). تأثیر اندیشه‌هایک برایدئولوژی‌های سیاسی راست و چپ، فصلنامه سیاست (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۸(۴)، ۹۷-۷۷
۲. افشار، مرتضی. (۱۳۸۸). گذری بر اندیشه‌های‌هایک-جامعه‌آزاده‌هایکی، ضمیمه روزنامه خبری-تحلیلی اعتماد، (۲۰۸۲)
۳. امامی، حسین. (۱۳۸۵). بررسی مفهوم نظم از دیدگاه‌هایک-نظم، محصول آزادی است، همشهری آنلاین، سایت خبری روزنامه همشهری
۴. بشیریه، حسین. (۱۳۷۸). تاریخ اندیشه‌های سیاسی قرن بیستم (لیبرالیسم و محافظه‌کاری)، جلد دوم، تهران، انتشارات نی
۵. بوربور، مسعود. (۱۳۸۷). خرد، شناخت و آزادی؛ نگاهی به اندیشه‌های‌هایک، روزنامه دنیای اقتصاد، (۱۶۶۸)
۶. بیک زاد، جعفر. (۱۳۹۱). صادقی، محمد و ابراهیم پور، داود. تأثیر عوامل سازمانی بر رشد اخلاق حرفه‌ای کارکنان، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۷(۲)، ۹-۱
۷. توحیدفام، محمد. (۱۳۹۰). بازاندیشی مبانی معرفت‌شناسی تکامل‌گرای‌هایک، فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۲(۳)، ۲۵، ۶۱-۸۸
۸. توحیدفام، محمد. (۱۳۹۱). تلازم آزادی و حکومت قانون در اندیشه‌هایک، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، ۵(۱۸)، ۷۲-۴۷
۹. توحیدفام، محمد. (۱۳۹۸). دولت و دموکراسی در عصر جهانی شدن، چاپ سوم، تهران، انتشارات روزنه
۱۰. جلیلی مرند، علیرضا. متفکر آزاد، محمد علی و فلاحی، فیروز. (۱۳۹۷). عدالت اجتماعی از دیدگاه‌هایک، رالز، شهید مطهری و شهید صدر با تأکید بر چیستی عدالت، دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی ایران، ۱۵(۲۹)، ۱۹۹-۱۷۳
۱۱. جوانبخت، محمد طاهار. (۱۴۰۱). نظریه دولت حقوقی فریدریش فون‌هایک، دوفصلنامه علمی حقوق بشر و شهروندی، ۷(۲)، ۱۴، ۲۰۱-۲۱۰
۱۲. زمان زاده، حمید. (۱۳۸۸). لیبرال راستین؛ فریدریش فون‌هایک، روزنامه دنیای اقتصاد، (۱۸۳۷)
۱۳. سجادی، سید یاسر. هادوی نژاد، مصطفی. بهشتی فر، ملیکه و ضیال‌الدینی، محمد. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی تشویق و تنبیه مدیران امور عمومی در نظام علوی با دیگر نظام‌های رایج مدیریتی، فصلنامه تعالی منابع انسانی، ۴(۳)، ۱۴۱-۱۱۴
۱۴. شاه علی، مهرزاد. رشیدپور، علی. کاوسی، اسماعیل و اعتباریان، علی اکبر. (۱۳۹۴). الگوی پیاده‌سازی اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌های ایران، فصلنامه مدیریت شهری، ۳۹(۳)، ۴۰۶-۳۹۳
۱۵. شرف، رهام. جباری، امیر و لولویی، ندا. (۱۴۰۰). نقد نظریه‌ی سوسیالیستی اقتصاد اشتراکی از منظر اخلاقی؛ بر مبنای تفکرات فریدریش‌هایک و این‌رند، نشریه نقد و نظر، ۲۶(۴)، ۱۵۵-۱۲۷
۱۶. صالحی، فاطمه. (۱۴۰۳). هایک در عصر رفتارگرایی، روزنامه دنیای اقتصاد، (۶۱۰۸)، ۳۰
۱۷. غلامی مقدم، زهرا. شاهی، محمدشرف. هاشمی، سید محمد و نوروزی باغمکه، قدرت‌الله. (۱۳۹۹). نقدهای اصول حکمرانی خوب بر دولت رفاه از دیدگاه‌هایک، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۳(۳)، ۱۱، ۱۷۷۶-۱۷۶۳
۱۸. غنی نژاد، موسی. (۱۳۷۶). اخلاق از دیدگاه‌هایک، نشریه نقد و نظر، ۳(۱۱-۱۰)، ۴۴۱-۴۲۴
۱۹. غنی نژاد، موسی. (۱۳۸۱). نگاهی به یک کتاب: درباره‌هایک، مجله تدبیر، فصلنامه علمی-آموزشی در حوزه مدیریت، (۱۲۸)، ۱۰۹-۱۰۸
۲۰. قزلسفلی، محمد تقی و میرخوشخو، سیده آمنه. (۱۳۹۲). بایسته‌های اندیشه سیاسی غرب، عصر کلاسیک و دوران مدرن، تهران، انتشارات رشد آموزش
۲۱. کارخانه، شاهین. (۱۴۰۳). هایک: قهرمان آزادی، شبکه اینترنتی اکوایران (تصویر اقتصاد ایران)
۲۲. کجویان، حسین و ربیعی، الهام. (۱۴۰۴). نظم خودانگیخته، از ضرورت معرفت‌شناختی تا ضرورت اخلاقی، هایک و شرایط امکان مطالعه علمی نظم مطلوب، فصلنامه علمی مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۲۶(۶۹)، ۴۲-۹

۲۳. گری، جان. (۱۳۹۸). فلسفه سیاسی فون هایک، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران، انتشارات طرح نو
۲۴. لسناف، مایکل. ایچ. (۱۳۸۵). فیلسوفان سیاسی قرن بیستم، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران، نشر ماهی
۲۵. مارش، دیوید و استوکر، جری. (۱۴۰۰). روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیر محمد حاجی یوسفی، چاپ دهم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
۲۶. مسعودی، جهانگیر و ساداتی زاده، سید سجاد. (۱۳۹۴). رابطه اخلاق و سیاست، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۰(۳)، ۱۹-۲۸
۲۷. معصومی نیا، علی. (۱۳۸۳). بازار مطلوب، رقابت کامل، فصلنامه علمی- پژوهشی اقتصاد اسلامی، ۳(۱۵)، ۵۵-۸۰

ب- لاتین:

28. Benson, J., (2025). "Epistemic problems in Hayek's defence of free markets", Department of Politics, University of Manchester, , Manchester, UK. 1-23, doi:10.1017/S0266267124000105
29. Hayek, F.A., (1998). "Law, Legislation and Liberty", Printed and bound in Great Britain by T.I. International Ltd, London
30. Hayek, F.A., (1945). "The Use of Knowledge in Society", The American Economic Review, Vol. 35, No. 4., 519-530
31. Jones, B.C. & Marciano, A., (2025). "Freedom and Liberalism: Hayek, Buchanan, and Sen Compared", George Mason University, United States. 1-21
32. Lindemans, J.W., (2011). "Hayek's Post-Positivist Empiricism: Experience Beyond Sensation", Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited. 1-28, DOI: 10.1108/S1529-2134(2011)0000015012
33. North, D.C., (1990). "Institutions, Institutional Change and Economic Performance", Cambridge University Press, New York Port Chester Melbourne Sydney
34. Steele, G.R., (2007) "The Economics of Friedrich Hayek", Publisher Palgrave Macmillan, Edition ۲ nd ed, London, United Kingdom